

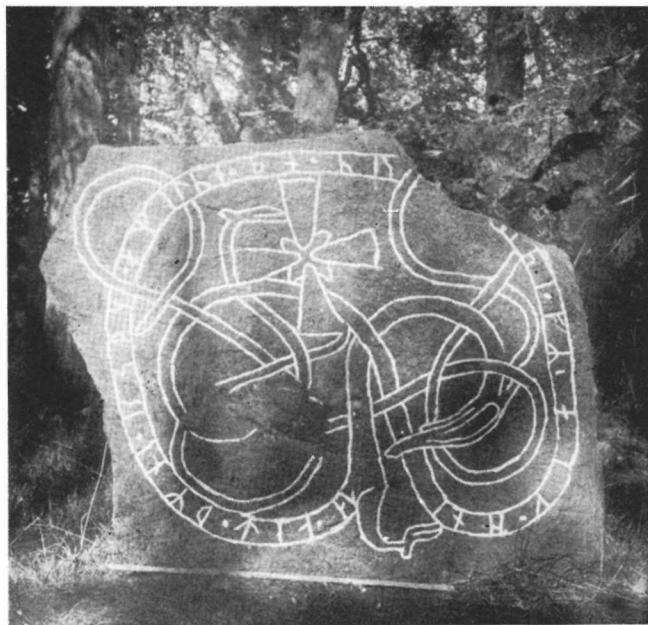

Fig. 341. U 596. Malsätra, Hargs sn. Efter foto av Brate.

Denna ytterst egendomliga inskrift kommenterar han på följande sätt: Runorna 1—2 **ta** »bör vara ett förkortat namn på den som rest stenen, t. ex. ... *T(ol)a*»; 6—9 **þrai** är »ack. sg. 'denna', framför vilket ordet 'sten' utelemnats» och 10—13 **rsþu** är »3 pl. pret. 'reste'», en form som emellertid icke passar med »det föregående 3—5 **lit** 'lät' utan är antingen en anakolut eller möjligen inf. pret.» 14—15 **nr** »torde stå för **ar**, förkortning av *æ(fti)r* 'efter', som styr» 16—19 **ilka**, vilket uppfattas som »ack. sg. (*H*)*ælgha* av mansnamnet Helge.» 20—21 **þa** »står kanske för *þ(ægh)n* 'danneman' och ... 22—23 **ku -** har varit början av ack. sg. m. *gō(dhan)* 'god', men då slingan är bortslagen på ett stycke därefter, kan ej avgöras, om mera varit ristat av detta ord och vad som följt närmast därefter» ... Runorna 28—29 **fa** antager Brate vara förkortning för *æftir*, 30—32 **aik** är en förkortning »för den släktskapsförbindelse, vari 24—27» - - **si** har »stått till den avlidne, t. ex. **a[rf]ik arfing**». Inskriftens tre sista runor, som Brate läser **sai**, är enligt honom poss. pron. *sin*.

I Östhammars Tidning ^{15/6} 1917 översätter Brate inskriften i enlighet med denna kommentar: »*T(ol)a* lät denna (sten) resa *e(fte)r* Helge, en danneman god, (ett namn) efter sin *a(rv)inge*.»

Brates tolkningsförslag kan icke vara riktigt. Allt talar i stället för att inskriften helt enkelt icke har någon språklig innebörd. Av allt att döma har ristningen utförts av en person, som icke har känt till runornas bruk, och den måste betecknas som ett valhänt försök att göra efter en runsten. Det är av visst intresse att jämföra denna ristning med ett par andra ristningar i Roslagen, Sikahällen (U 529), Nånöstenen (U 581) och stenen vid Valö kyrka (U 602).

597. Prästgården, Hökhuvuds sn.

Pl. 140.

Litteratur: B 557, L 268, D 2: 270. J. Bureus, Fa 6 s. 40 n:r 9 (Bureus' egen uppteckning), s. 191 n:r 131 (Rhezeliu), Fa 14 s. 176, Fa 10: 1 n:r 176, Fa 5 n:r 222; M. Aschaneus, F b 18 s. 329; J. Rhezelius, F 11 n:r 13; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 131; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 212; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 1 (1804), s. 142; R. Dybeck, Runa (fol.) h. 5 (1872), s. 77; UFT h. 9 (1880), s. 142 f.; E. Brate, Anteckningar 1917 (ATA); Östhammars Tidning ^{15/6} 1917.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning a. a.; Rhezelius, teckning (i Fa 10:1 och i Fl 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 557); Dybeck, teckning (D 2: 270); Brate, foto 1917 (ATA); S. B. F. Jansson, foto 1943 (ATA).

Den fragmentariska runstenen står rest på prästgårdstomten, 10 m. N om landsvägen och 20 m. SÖ om prästgården.

Bureus, som besökte platsen den »6 Maji» 1594 antecknar (Fa 6): »Widh Hökhofuudz bro sunderslagen»; i Fa 5: »Hökhufwud Wid Broen. i 6 stycker.» — Rhezelius (Fa 6): »Kyrkian. — är sönder»; i Fl 1: »Widh Kyrkian i ån liggia desse 5. Stycker. —» Också Aschaneus har avbildat fem delar av stenen (F b 18). Vid hans besök lågo fyra av dem »widh strömen, wid kyrkan är». Om det femte stycket skriver han: »detta stycket ligger i Pastoris Smidia».

— *Ransakningarna*: »Finnes och så uth medh Höökhuffwudhbroon ett stycke af een Runsteen emillan qwarnen och broen liggiandes, derpå Runske bookstäfwer ståå skrefne.» På annat ställe i *Ransakningarna* (s. 92): »Widh Hökhufwudh Broo, finnes och een Runsteen.» — I Peringskiölds *Monumenta* finner man följande uppgift: »Wid Broon som går öfwer åån nedan om Hökhufwudz kyrkia, finnes allenast tre små stycken af en stor sönderslagen Runesten behållne, hwilkens afbrät nu allenast beholder desse bokstäfwer: $\text{Þ} \text{T} \text{I} \text{A} \cdot \text{Þ} \text{I} \text{A} \text{R} \cdot \text{H} \text{I} \text{I} \cdot$ men för en 50 år sedan hafwer där warit 6. stycken.» — B 557: »Vid Kyrkan»; L 268: »Vid åen nära kyrkan.» — I *Svenska runstenar* antecknar O. Celsius:

»Wid Hökhufwud prestgård wid strömen och bron.» Celsius uppger också, att ett fragment finnes »på andra sidan om bron» och att ytterligare ett »skal finnas ... i Kyrkegården». Anteckningarna äro daterade »den 29 Maji 1728». Dessa uppgifter återfinnas avskrivna med bläck i N. R. Brocmans exemplar av *Bautil* (R 556 a), nr 557. Enligt Radloff var stenen försvunnen: »Vid Kyrkan och vid Bron uppgifvas äfven runstenar som nu äro förlorade och hwilkas påskriffter redan i äldre tider voro ofullständige.» — I uppsatsen »Roslagen» (i *Runa fol.*) redogör Dybeck för sitt besök i socknen: »I Hökhufvuds socken väntade jag mer än jag denna gång fann. Vanlige småkullar vid Risinge, Långsunda, Hanunda, Borg- eller Bolgård och en ätthög på prestgårdens egor, äfvensom tre runstenar, af hvilke en (L. 268) är ofullständig och ligger i prestgården.» I *Sveriges runurkunder* uppger han, att »styckena ligga på gården till prestbostället». — Brate lämnar i sina anteckningar 1917 följande upplysningar: »År 1857 hittades stenen i brokistan öfver (Ålands-)ån ... och fördes genom prosten v. Friesens försorg upp i prästgårdens trädgård, enl. uppgift av hr E. Zelin, Hanunda, och står nu rest vid prästgårdens sydvästra hörn nära södra planket med runsidan vänd mot landsvägen. Runstenen består av två stycken, hopfogade med en järnkrampa.» I *Östhammars Tidning* 15/6 1917 läses i artikeln »Frösåkers härads runstenar» följande: »Största antalet runstenar har Hökhufvuds socken, nämligen 3. I prästgårdens trädgård är en rest, som förr stått vid Olandsån, år 1857 påträffades i brokistan därstädes och av prosten von Friesen inflyttades i trädgården. Inskriften är stympad.» Av stenen återstå numera endast två delar. Dessa hopsattes med stenkitt genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1941.

Rödgrå granit. De bevarade två delarnas höjd 1,45 m., största bredd 0,87 m. Ristningen,

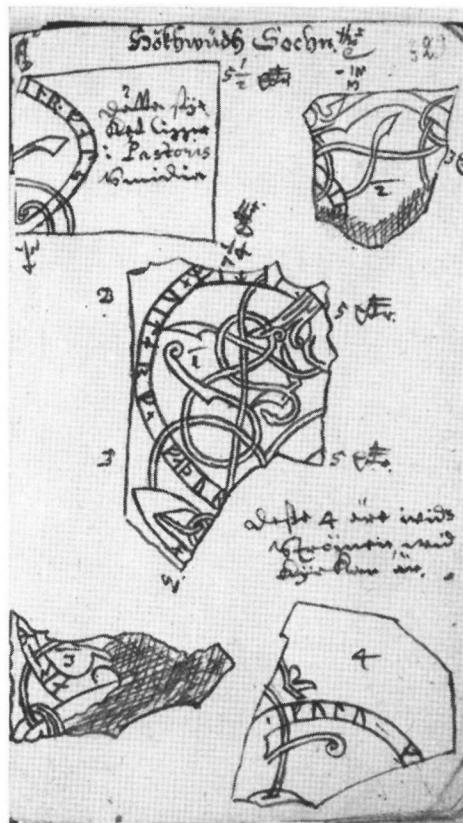

Fig. 342. U 597. Prästgården, Hökhuvuds sn.
Efter teckning av Aschaneus.

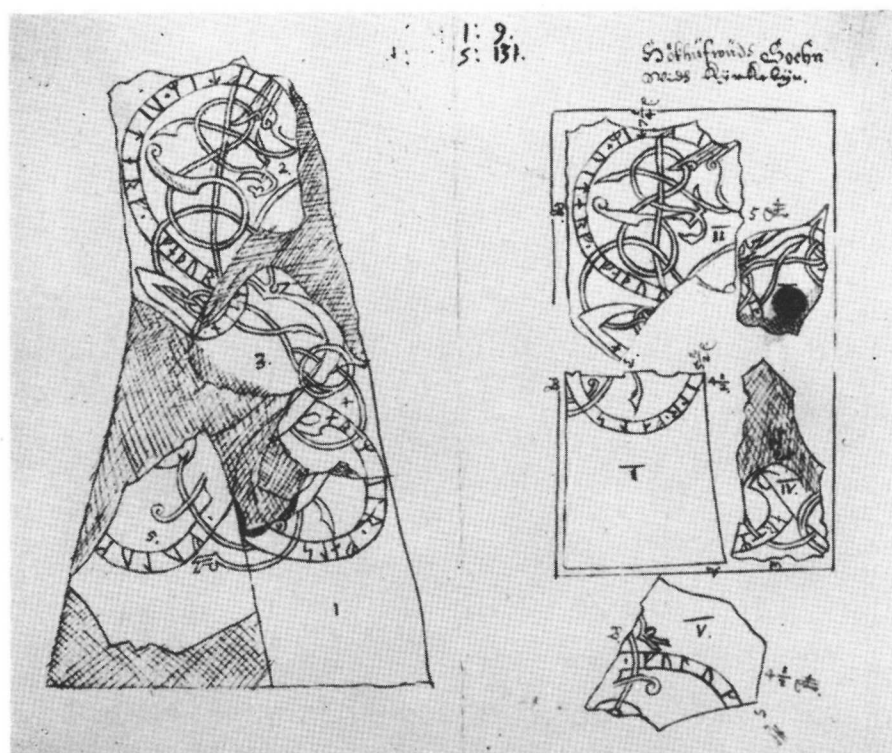

Fig. 343. U 597. Prästgården, Hökhuvuds sn. Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

som genomgående är djupt och tydligt huggen, har uppenbarligen utförts av en van och skicklig runmästare.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

aterfr . . . [· fuluki · litu] · res . . . eftir · uiterf · fapur [sin . . . armilr · fals] . . .

Adiarfr . . . Fullugi letu reisa . . . ætir Vidiarfr, faður sinn . . .

»Ådjärv (och) Fulluge läto resa (stenen) efter Vidjärv, sin fader . . .»

Till läsningen: Den ordning, i vilken inskriften skall läsas, är troligen den ovan föreslagna. Före 1 a finnes ej sk. Avståndet mellan 1 a och 2 t är 14 cm., d. v. s. plats finnes i mellanrummet för en runa. Ytan är emellertid där mycket ojämn, varför det är sannolikt, att partiet aldrig har utnyttjats av ristaren. 3 e är, liksom 20 e och 28 e, tydligt stunget. Sk efter 6 r är osäkert. Detsamma gäller sk före 17 r, där flera naturliga fördjupningar finnas i ristningsytan. 18 e har svag prick. Sk framför 20 e är ganska otydligt. 20 e, 21 f och 22 t ha, då stenen brast, förlorat korta stycken av hst nedtill. Sk efter 30 f har formen av ett kort lodrätt streck. Efter 35 r finnas inga säkra spår av sk.

Bureus: armilr · fuals — fuluk — eftir + uiterf + fapur + . — Rhezelius: 1) armilr · fals . . . iftir × uiterf + fapur : sin 2) fuluk . . . — Aschaneus avbildar (i F b 18) fem delar av stenen; tager man delarna i samma ordning som Bureus har, erhålles följande läsning: armilr · fals . . . fuluk iftir × uiterf × fapur . . . in · — Hadorph: aterfr . . . i · litu · ris . . . iftir · uiterf · fapur . . . Vid Hadorphs besök hade tydligen ett nytt stycke kommit i dagen (med runorna 1—6, 12—19), medan tre eller fyra, av Bureus, Aschaneus och Rhezelius, kända delar, som burit runorna 7—11, 36—48, då hade för

Fig. 344. U 597. Prästgården, Hökhuvuds sn.
Efter B 557.

kommit. De ha icke heller senare kunnat återfinnas. Sedan Hadorphs tid har ytterligare ett stycke, med runor 12—16, gått förlorat. — Celsius: »afbrutit **iftir · uiterf · fapur** afbrutit ≡ ≡ ≡ **fuluk** -----». — Dybeck: **aterfr · ... res ... iftir uiterf · fapur** -... — Brate: »Den orm, som på det större styckets mitt är sammanslingrad, har ett platt huvud och vingar. Huvudslingans ormhuvud är det antagligen, som sticker upp i stenens nedre vänstra hörn. Inskriften finnes uti tre slingstycken. Slingstycket a) innehåller det begynnande namnet, som säkerligen är **aterfr** ·; avståndet mellan **a** och **t** är visserligen 10 cm., alltså tillräckligt att rymma en runa, då avståndet mellan **t** och **e** är 5 cm. ..., men så vitt det kan ses, finnes ingen runa på det gropiga stället, vilket på grund av sin ojämnhet antagligen av ristaren ansetts otjänligt att rista. Slingbiten b) innehåller blott: **res** -. På slingbiten c) är skiljetecknet efter **uiterf** ett lodrätt streck.»

Det är beklagligt, att denna skickligt ristade sten endast är fragmentariskt bevarad. Den var redan år 1594, då Bureus besökte Hökhuvuds sn, sönderslagen i sex delar.

Namnet *Adiarfr* förekommer ytterligare endast en gång i runinskriftsmaterialet, nämligen på L 87 Norsta, Balingsta sn, där det skrives **aterf** (ack.). Under medeltiden finnes det icke belagt. I Peringskiölds *Monumenta* uppfattas namnet som »Asdierf», och hos Liljegren återges det »Asterfr». Norstastenens namn översattes av Brate (*Sverges runinskrifter*, s. 82) »Adärv», och i Östhammars *Tidning* ^{15/6} 1917 översattes U 597: »Adärv (lät) resa (stenen) efter Vidärv (sin) fader.» Att senare leden i namnet bör uppfattas som *-diarfr*, framgår emellertid av att faderns namn i U 597 är *Vidiarfr*, ett i runinskrifter säkert styrkt namn (fyra uppländska belegg). Det är även känt från medeltida källor. De båda namnen *Adiarfr* och *Vidiarfr* ge nämligen ett exempel på variation, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 11.

Om det i uppländska runinskrifter jämförelsevis vanliga namnet *Fullugi* se U 41, 273, 276. Man bör observera, hur tre av familjens namn bildats: *Vidiarfr*, *Adiarfr* och *Fullugi* (jfr E. Wessén a. a. s. 13).

Hur runföljden 39 **a**—48 **s**, som har stått på ett redan på 1600-talet försvunnet stycke, skall uppfattas, är högst osäkert. Möjligen skulle man kunna gissa, att **armilr** är felläst för ett **armutr**, *Arnmundr*.

598. Borggärde, Hökhuvuds sn.

Pl. 141, 142.

Litteratur: B 555, L 270, D 2: 272. J. Bureus, *Runakänslanäs lärspan* (1599), *Monumenta Sveo-Gothica Hactenus Exsculpta* (1624) n:r 14 (3 uppl. 1664 n:r 20), Fa 6 s. 40 n:r 10 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 17, n:r 223, Fa 10: 1 n:r 14, Fa 10: 2 n:r 10, Fa 1 s. 53, Fa 13 s. 157, Fa 14 s. 104; J. Rhezelius, Fl 1 n:r 11; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 133; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 212 f., 2, s. 722; Eric